

Дропа Я. Б.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Тесля С. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Піхоцька М. Р.

*аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Dropla Yaroslav

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv*

Teslya Sofiya

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv*

Pikhotska Maria

*Postgraduate Student of the Department of Finance, Money Circulation and Credit
Ivan Franko National University of Lviv*

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ Й БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито сутність, завдання, функції та роль фінансового моніторингу у поліпшенні результативності контролю й забезпеченні економічної безпеки. Охарактеризовано законодавчу базу формування фінансового моніторингу в Україні, запропоновано напрями його вдосконалення з урахуванням іноземного досвіду. Проаналізовано ефективність функціонування національної системи оцінки ризиків, яка безпосередньо залежить від результативної співпраці суб'єктів державного фінансового моніторингу, суб'єктів первинного фінансового моніторингу, правоохоронних органів та нефінансових установ. Аргументовано, що з метою збереження і розвитку ринкових принципів функціонування фінансової системи та посилення державного фінансового контролю в країні необхідно є розбудова цілісної системи фінансового моніторингу як важливого чинника підвищення рівня національної безпеки в Україні.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, ризико-орієнтований підхід, банківська система, фінансові операції, фінансові розслідування, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, фондовий ринок, державний фінансовий контроль.

Вступ та постановка проблеми. В умовах посилення впливу глобалізаційних процесів, інтеграції вітчизняного фінансового ринку у міжнародний фінансовий простір упровадження фінансових інновацій, зростання шахрайства у фінансовій сфері країни, легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом, зумовлюють необхідність ухвалення кардинальних рішень та проведення дієвих реформ у фінансовому секторі національної економіки. Як свідчить досвід розвинених держав, дієвим методом боротьби з фінансуванням терористичної діяльності, незаконною торгівлею зброєю, злочинною діяльністю у сфері фінансів є організація ефективної системи фінансового моніторингу, яка дає змогу підвищити рівень фінансової і загалом національної безпеки країни. Хоча в Україні сьогодні й простежуються позитивні тенденції щодо вдосконалення Національної системи фінансового моніторингу, зокрема у 2020 р. набув чинності новий закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», яким запроваджено ризико-орієнтований підхід, удосконалено роботу державних органів та суттєво поліпшено процес

протидії злочинності у сфері фінансів, проте для його повноцінного функціонування необхідно розробити ще цілу низку нормативно-правових актів, процедур та алгоритмів дій, що дасть змогу впровадити сучасну багаторівневу систему фінансового моніторингу на основі *SupTech* та *RegTech* технологій, що підвищить ефективність регуляторів та своєчасність їхніх дій і відповідну адаптацію фінансових посередників та загалом національної економіки до новітніх викликів і гібридних загроз в умовах глобалізації. Підвищення рівня прозорості фінансового ринку має стати стратегічною ціллю фінансової політики уряду України та вітчизняних фінансових регуляторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності організації системи фінансового моніторингу в національній економіці висвітлювали у своїх публікаціях такі вітчизняні науковці: О.В. Акімова [1], І.І. Божук [11], А.О. Бойко [10], А.Г. Бухтіарова [2], Н.М. Внукова [3], О.М. Воронкова [5], О.Д. Вовчак [4], Т.В. Доценко [6], Ж.О. Кобець [14], О.В. Коцюба [9], І.Г. Козинець [8], О.М. Колодізев [9], О.В. Кузьменко [10], А.Ю. Лось [8], О.П. Мельник [11], І.І. Рекуненко [14], Р.В. Стаднійчук [4], І.О. Швидько [14], Г.М. Яровенко [10] та ін.

Беручи до уваги вагомий внесок вітчизняних економістів у дослідження організації фінансового моніторингу в Україні, залишається багато проблем та явищ, які потребують ґрунтовного вирішення на практиці. Перудсім це стосується врахування іноземного досвіду з метою вдосконалення чинної системи фінансового моніторингу (СФМ), поліпшення методології оцінки ризиків відмивання коштів у фінансових установах, підвищення результативності контролю над зловживаннями на ринку цінних паперів тощо.

Метою даної роботи є дослідження особливостей становлення, аналіз ефективності функціонування й окреслення перспектив розвитку системи фінансового моніторингу в Україні в умовах сучасних викликів і загроз.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: логічний, абстрагування, узагальнення, деталізації, групування, систематизації, аналіз і синтез, індукція та дедукція, статистичні методи, метод порівняння, графічні методи та ін.

Результати дослідження. В умовах реформування економічної системи України зростають обсяги транскордонних фінансових операцій, які є наслідком посилення процесів інтеграції та глобалізації господарського життя. Водночас зростають і ризики їх використання для фінансування нелегальної діяльності та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. З огляду на це, уряди розвинених країн поступово, спільними зусиллями створюють передумови для поліпшення та підвищення ефективності механізму протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, й фінансуванню тероризму (*Anti-Money Laundering/Combating the Financing of Terrorism, AML/CFT*).

Українська СФМ є відносно молодого, її створення припадає на початок 90-х років ХХ ст., коли незалежна держава починає взаємодіяти зі світовими фінансовими інститутами та організаціями (МВФ, ЄБРР, Інтерпол, Фінансова розвідка США та інших держав). Так, Державний департамент фінансового моніторингу було утворено у складі Міністерства фінансів України Постановою КМУ 10.01.2002 № 35. Проте сьогодні за наявності значної кількості ухвалених юридичних актів та діяльності світових організацій універсальної системи щодо боротьби з організованою злочинністю у сегменті AML/CFT не існує. За таких умов держави самостійно створюють системи фінансового моніторингу, хоча вони і беруть до уваги рекомендації міжнародних організацій у цій сфері. Однак у такій ситуації формування національних СФМ має певні позитивні риси, оскільки до уваги беруть особливості нормативно-правового регулювання економіки кожної країни. Водночас законодавство країн може з різних поглядів тлумачити кримінальні злочини у сфері фінансів, які стосуються відмивання доходів та фінансування терористичної діяльності.

У науковій літературі фінмоніторинг тлумачать із позиції регулюючої функції та інструменту запобігання злочинам у сфері фінансів, тобто його розглядають як засіб контролю й елемент ефективної боротьби зі злочинною фінансовою діяльністю. Його необхідно здійснювати на підставі аналізу ризиків, які виникають унаслідок високого ступеня невизначеності, що спричинена зовнішніми і внутрішніми негативними чинниками. Кількісним виміром рівня невизначеності є з'ясування реальної вірогідності настання відповідного явища чи події. Чинниками невизначеності є: невисокий рівень прозорості інформації функціонування учасників фінмоніторингу, низька достовірність даних про події чи явища в економіці та спонтанність їх появи тощо. Таким чином, кількісним вираженням рівня ризику слугує вірогідність появи того чи іншого

явища (події). На практиці що вищий ступінь невизначеності настання події, то більший рівень ризику понести збитки внаслідок її появи.

В Україні розроблено Національну систему оцінки ризиків (НСОР), метою якої є виявлення загроз у системі запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також формування стратегії управління ризиками [4, с. 75]. Ця система призначена для розрахунку:

- вірогідності легалізації злочинних доходів та спрямування фінансових ресурсів на терористичну діяльність з урахуванням клієнтів, що можуть заподіяти такі збитки країні;

- ступеня незахищеності механізму запобігання фінансуванню тероризму та легалізації «брудних» доходів.

Діяльність НСОР спрямована на: формування перспективної концепції щодо боротьби зі злочинною фінансовою діяльністю за допомогою виявлення, засудження та повернення втрачених коштів державі; реалізацію заходів, спрямованих на унеможливлення здійснення терористичної діяльності на території нашої держави шляхом пошуку та ліквідації джерел їх фінансового забезпечення; оцінку завданої країні шкоди у результаті вчинення терористичних актів і легалізації злочинних коштів із метою розроблення заходів, які сприятимуть зниженню ймовірності появи таких негативних подій. У процесі здійснення оцінки ризиків ДСФМУ застосовує кількісні й якісні методи, за допомогою яких опрацюють інформацію Державної служби статистики, судової системи, органів міністерства внутрішніх справ та прокуратури й інших джерел, які містять усю необхідну інформацію для розрахунку ймовірності настання визначеної події.

Отже, вітчизняна система проведення фінмоніторингу ризиків використовує комплексний підхід та має підвищений ступінь складності. Дієвість ризико-орієнтованого підходу залежить від результативності співпраці між банківськими установами, ДСФМУ, прокуратури, органів внутрішніх справ та інших учасників фінмоніторингу.

Із метою досягнення високого ступеня фінансової безпеки в країні за допомогою фінмоніторингу необхідно впроваджувати такі заходи щодо: зменшення кількості зловживань у фінансовій сфері, які мають кримінальний характер, та обсягу збитків від таких операцій; зміцнення стабільності банківської системи, підвищення дієвості системи контролю у сфері переказування грошових коштів між країнами та функціонування конвертаційних організацій; збільшення обсягу надходжень до бюджетів за рахунок припинення нелегальних операцій; зростання ефективності використання фінансових ресурсів держави; посилення контролю над діяльністю професійних учасників на фондовому ринку; зменшення кіберзлочинності в державі та масштабів тіньового сектору її господарської системи; запобігання проявам злочинної діяльності у сфері страхування; унеможливлення переказу грошових коштів нелегальним військовим організаціям та фінансування тероризму.

Ефективним способом боротьби із зазначеними явищами є формування й розвиток системи фінансового моніторингу в країні. В умовах схвалення євроінтеграційного курсу та виникнення потреби у посиленні фінансової безпеки Україна постійно вдосконалює власну СФМ, яка була суттєво оновлена наприкінці 2019 – початку 2020 рр. Сьогодні створення комплексної системи фінансового моніторингу є важливим чинником майбутнього соціально-культурного та господарського прогресу, підвищення рівня безпеки фінансових посередників і національної економіки загалом.

Утім, у вітчизняній науковій літературі немає єдиного підходу до тлумачення сутності поняття «фінансовий моніторинг», тому разом із ним дослідники використовують такі терміни, як «контроль», «нагляд» та «моніторинг». Загалом українські науковці визначають сутність фінансового моніторингу, зважаючи на організаційний рівень його проведення: макро, мікро й мега (рис. 1).

Законом України від 06.12.2019 № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначено, що фінансовий моніторинг є сукупністю заходів, які здійснюються його суб'єктами у сфері *AML/CFT* та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, що передбачають проведення державного і первинного фінансового моніторингу [7]. Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ), що діє на основі Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537 «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України», сьогодні є центральним органом виконавчої влади, який разом з іншими фінансово-наглядовими органами утворює інституційну основу системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [13].

Зазначимо, що у період формування вітчизняної системи фінансового моніторингу наша держава часто опинялася у чорному та сірому списках *FATF* і *NONEVAL*, у який входять країни із високим рівнем корупції та значним обсягом тіньових схем фінансування у господарській системі. Так, за результатами активізації міжнародної співпраці ДСФМУ укладає договори з відповідними інститутами зарубіжних країн та міжнародними організаціями щодо співробітництва у сфері *AML/CFT*, обмінюється даними і досвідом у сфері запобігання відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, а також організовує науково-дослідну діяльність щодо вдосконалення системи фінансового моніторингу в Україні. Окрім того вітчизняним законодавством визначено й інші органи, які мають сприяти активній міжнародній співпраці щодо запобігання відмиванню доходів та фінансуванню тероризму, зокрема це Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура, Служба безпеки, Національне антикорупційне бюро, Агентство з розшуку та менеджменту активів України тощо.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочин-

ним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», СФМ охоплює первинний та державний рівні. Перший охоплює банківські установи, страхові компанії та їхніх посередників, кредитні спілки, ломбарди, платіжні організації й учасників платіжних систем, професійних учасників ринку цінних паперів, операторів поштового зв'язку, аудиторів, бухгалтерів, адвокатів, нотаріусів, фінансових посередників та інших осіб й установи. До державного рівня відносять НБУ, Мінюст, ДСФМ, НКЦПФР, Міністерство цифрової трансформації тощо. Зазначимо, що первинний фінансовий моніторинг характеризується такими основними функціями:

- упорядкувальна (організаційно-управлінська), на основі чинного законодавства передбачає визначення системи і порядку проведення моніторингу, його виконавців, їхніх завдань, обов'язків, форм і засобів фінансового спостереження;
- контрольно-наглядова – реалізується через ідентифікацію і вивчення особи клієнта, який здійснює фінансову операцію, перевірку його видів діяльності, зіставлення з ними предметів операцій, стосовно яких здійснюється фінансовий моніторинг;
- оперативно-аналітична – аналіз змісту фінансової операції та імовірність виникнення ризику відмивання грошей;
- інформаційна – передбачає обмін інформацією між суб'єктами державного і первинного фінансового моніторингу щодо підозрілих операцій;
- превентивна – полягає у запобіганні відмиванню грошей суб'єктами державного і первинного фінансового моніторингу [14, с. 110].

Цей закон розроблений відповідно до світових норм функціонування СФМ та запроваджує у вітчизняну практику міжнародні стандарти й правові норми ЄС у сфері *AML/CFT*. Зокрема, вимоги Директиви ЄС від 30.05.2018 № 843, яка регламентує заходи щодо недопущення застосування фінансової системи для легалізації злочинних коштів і фінансового забезпечення терористичної діяльності, та Регламент ЄС від 20.05.2015 № 847 у сфері надання інформації про грошові перекази.

Новий Закон, який почав діяти у квітні 2020 р., суттєво поліпшив нормативно-правове забезпечення СФМ, він має низку актуальних норм. До них варто віднести, на нашу думку, такі: 1) зменшення кількості ознак моніторингу

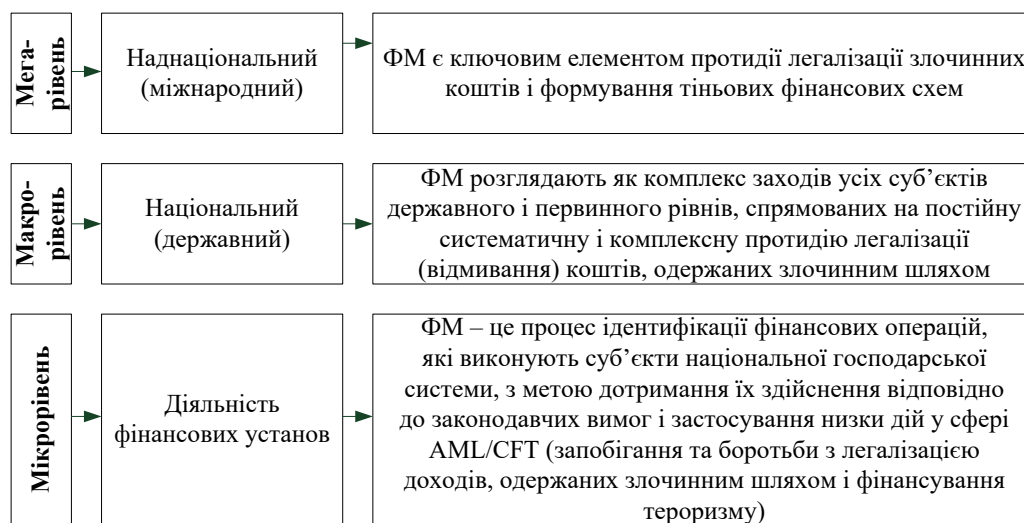

Рис. 1. Ключові наукові підходи до визначення економічного змісту фінансового моніторингу [14, с. 105]

фінансових операцій до чотирьох (було 17) та збільшення їх розміру до 400 тис грн, що дасть змогу суб'єктам СФМ зосередити увагу на справді ризикових транзакціях. Водночас така зміна поліпшить умови ведення фінансово-господарської діяльності економічними суб'єктами та проведення ними міжнародних операцій із переказом коштів в іноземній валюті; 2) уведення ризикоорієнтованого підходу у процес проведення фінмоніторингу і його обов'язковість для всіх учасників первинного рівня контролю. Суб'єкт первинного рівня моніторингу визначає рівень відповідних ризиків відповідно до чинних нормативно-правових актів, беручи до уваги: територію свого функціонування, асортимент продукції чи послуг наданих клієнту, розміщення фінансової установи, яка проводить переказ його грошових коштів, тощо. Зазначене вище дає змогу суб'єктам первинного рівня спростити та полегшити процедури дослідження клієнтів і знизити операційні витрати за рахунок зменшення кількості документів, які необхідно подавати для проведення фінансових транзакцій.

НБУ як наглядовий орган підтвердив, що сьогодні вітчизні банки використовують багато способів і схем обігу тіншових грошових коштів, до яких залучені суб'єкти господарювання, небанківські фінансові установи та окремі громадяни.

Основним завданням суб'єктів первинного фінмоніторингу (СПФМ) є проведення розпізнавання, встановлення достовірності, дослідження клієнтів. Такі дії виконують до початку співпраці з клієнтом і до початку надання фінансових послуг і здійснення операцій. СПФМ ведуть діяльність щодо ідентифікації діяльності, яка підпадає під процедури фінмоніторингу. Вони також фіксують інформацію про виявлені фінансові операції з високим ризиком та спрямовують її до ДСФМУ.

На практиці важливим завданням СПФМ є виявлення кінцевого вигодонабувача, під яким розуміють громадянина, що здійснює прямий чи непрямий вплив на функціонування суб'єкта господарювання, тобто фізичну особу, за рішенням якої проводять фінансову операцію. Зокрема, це може бути фізична особа, яка має у власності чверть акцій корпорації та прямо впливає на її діяльність або володіє часткою статутного капіталу у розмірі меншому за $\frac{1}{4}$, але здійснює суттєвий непрямий вплив на ухвалення рішень в акціонерному товаристві. СПФМ досліджують функціонування такого клієнта та накопичують інформацію про всі види його діяльності, прослідковують зв'язок

з іншими особами, аналізують ланцюг власності з метою виявлення кінцевого вигодонабувача. Для верифікації отримуваної інформації її співставляють з даними з альтернативних джерел – офіційних і неофіційних.

Проведення прямого контролю над виконанням СПФМ делегованих їм функцій і завдань у сфері *AML/CFT* покладено на такі національні регулятори: міністерства, державні комітети, НБУ, ДСФМУ (спеціальний орган, який наділений Кабінетом міністрів України особливими повноваженнями щодо ФМ). Нормативно-правові акти поклали на ці органи обов'язки забезпечувати реалізацію таких функцій: стимулювання, стримування, контролю, моніторингу, стеження за функціонуванням суб'єктів господарювання, які здійснюють фінансову діяльність. В Україні СПФМ охоплюють три ступені. Перший – ДСФМУ – ключовий учасник фінансового моніторингу, яка керує й узгоджує його в державі загалом. Другий рівень – НКЦПФР, НБУ. Останній рівень – це окремі юридичні особи, які прямо реалізують функції фінансового моніторингу. Учасників СФМ класифікують на безпосередні (виконують моніторинг), узагальнюючі (координують реалізацію функцій і завдань у сфері моніторингу) та управлінські (ухвалюють рішення та систематизують їхні результати).

Законодавство передбачає, що СПФМ зобов'язані спрямовувати до ДСФМУ показники про фінансові операції, які згідно з нормативно-правовими актами підпадають під обов'язковий фінмоніторинг або які містять імовірність легалізації злочинних коштів чи спрямування ресурсів на ведення терористичної діяльності. Загалом за період використання інформаційної системи фінансового моніторингу ДСФМУ отримано та опрацьовано близько 49 млн повідомлень про сумнівні фінансові операції, які підпадають під фінансовий моніторинг (рис. 2).

Як засвідчують дані, наведені на рис. 2, за 2020 р. ДСФМУ отримала понад 4,745 млн звернень щодо сумнівних фінансових операцій, що майже у 2,5 рази менше за відповідний показник попереднього року. Основна частина сигналів про сумнівні фінансові операції надходить із вітчизняного банківського сектору. За період 2015–2020 рр. їхня питома вага коливалася у межах 96,37–99,92% (рис. 3).

Причинами такої мізерної частки повідомлень від небанківських фінансових установ є недостатня кількість методичних указівок щодо проведення фінансового моні-

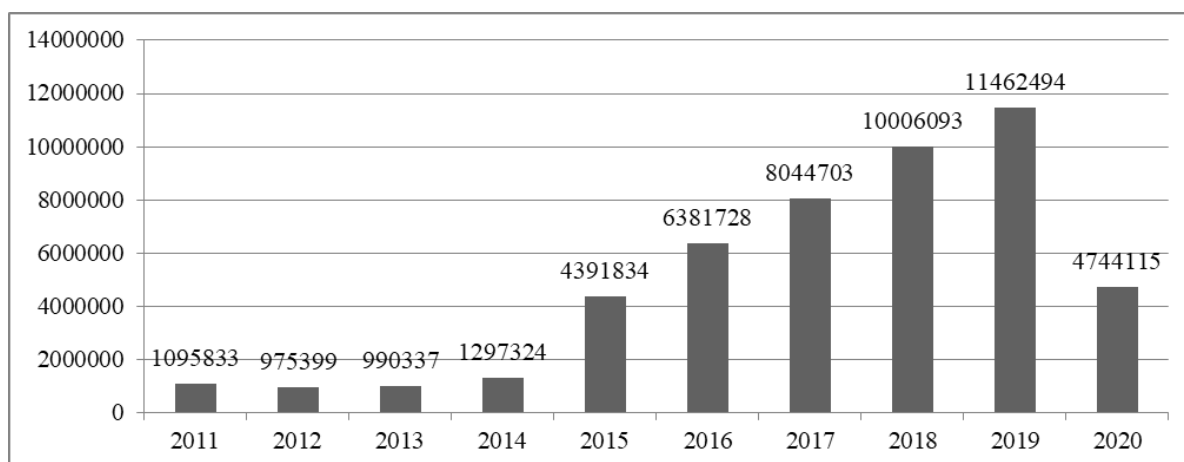

Рис. 2. Динаміка отримання повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінмоніторингу впродовж 2011–2020 рр., одиниць

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [12]

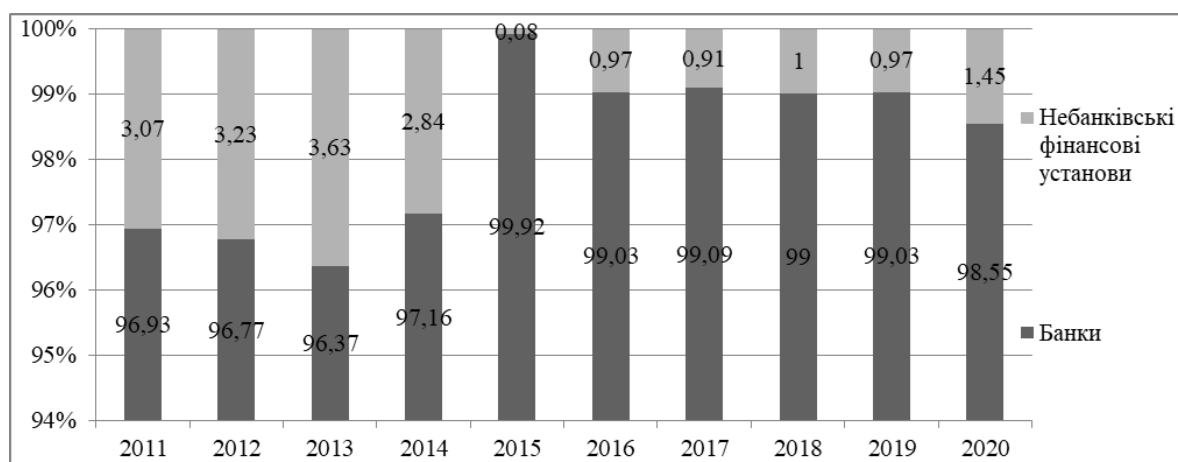

Рис. 3. Динаміка структури надходження повідомлень моніторингових фінансових операцій у розрізі СПФМ упродовж 2011–2020 рр., %

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [12]

торингу цими інституціями та недосконалість процедури проведення контролю над їхньою діяльністю загалом й у сфері моніторингу зокрема. Водночас загальне зменшення обсягу надісланих повідомлень пов'язане з ухваленням нового закону та зменшенням кількості критеріїв до операцій, за якими необхідно проводити фінансовий моніторинг.

З-поміж небанківських фінансових установ до ДСФМУ найбільше повідомлень про сумнівні фінансові операції надсилають професійні учасники фондового ринку, їхня частка у сумарній кількості таких повідомлень надісланих небанківськими фінансовими посередниками становила понад 53,35% (рис. 4).

Проведений аналіз дав змогу виявити таку тенденцію: частка фінансових операцій, які поставлені на облік ДСФМУ від професійних суб'єктів ринку цінних паперів, у сукупному обсязі небанківських установ, з 2016 р. має висхідну динаміку, частка повідомлень про відповідні операції від страхових компаній знижується. На нашу думку, це зумовлено зростанням кількості фінансових

операцій на ринку цінних паперів і зменшенням чисельності страховиків у національній економіці.

Держфінмоніторинг України проводиться комплексний аналіз отриманої інформації. Так, первинне опрацювання та аналіз інформації здійснюється в аналітичному сегменті Єдиної інформаційної системи фінансового моніторингу. Усі отримані повідомлення, що надходять у сховище Держфінмоніторингу, розподіляються за ступенем ризику та підлягають ґрунтовному аналізу з урахуванням усієї наявної інформації. За його результатами створюють досьє для проведення фінансових розслідувань. Упродовж 2020 р. для активної роботи було відібрано майже 1,3 млн повідомлень про фінансові операції, що стали базою для формування 2 859 досьє (рис. 5) [12].

Банківські установи проводять оцінку фінансових операцій клієнтів із метою виявлення незадекларованих видів діяльності суб'єктів господарювання, нерационального використання ресурсів, запобігання можливим збиткам контрагентам тощо.

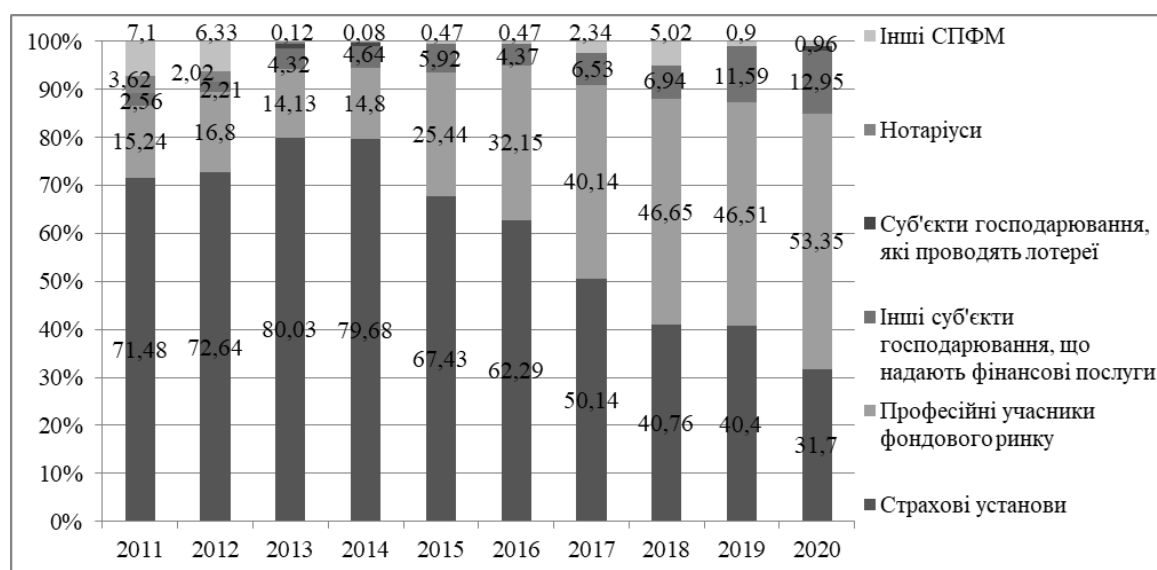

Рис. 4. Динаміка частки фінансових операцій, що взяті на облік ДСФМУ упродовж 2011–2020 рр., за видами небанківських установ

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [12]

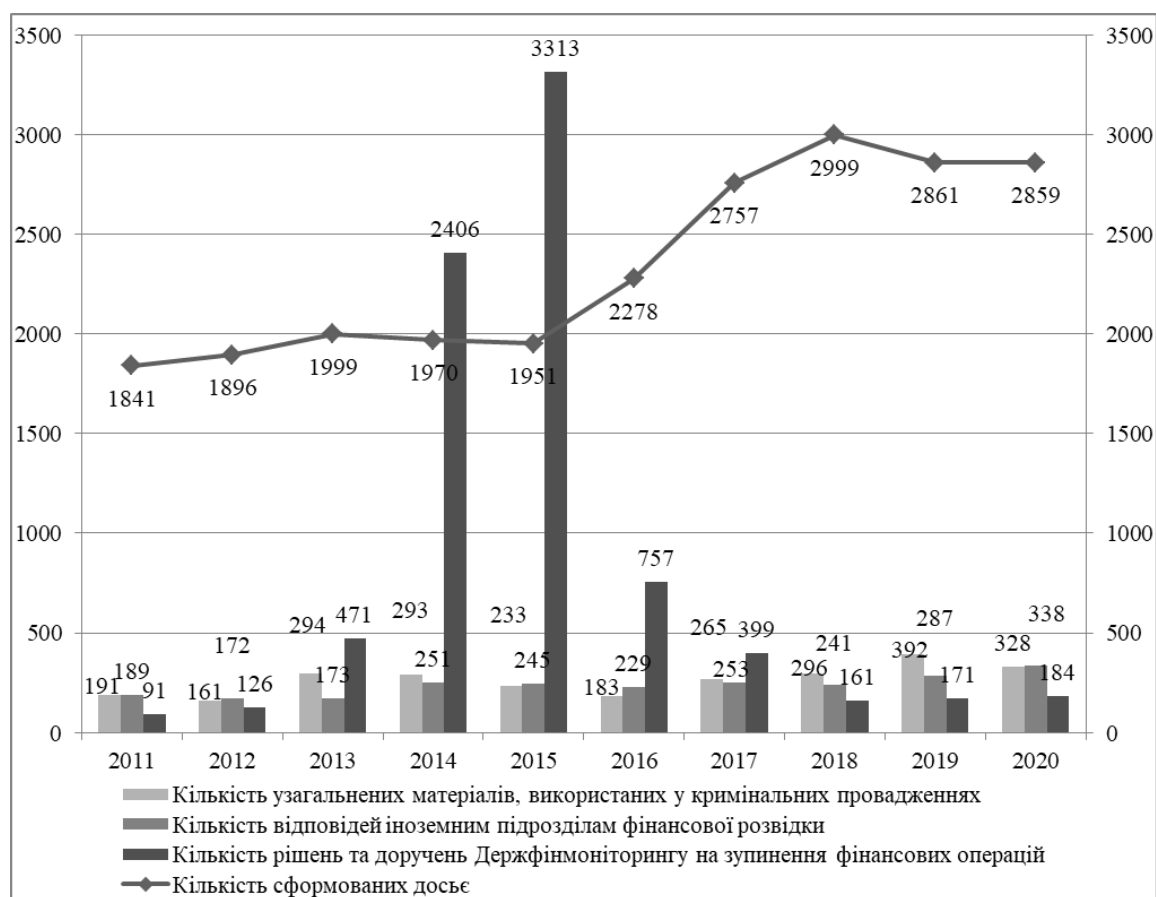

Рис. 5. Динаміка інформаційного потоку ДСФМУ впродовж 2011–2020 рр., одиниць

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [12]

Сьогодні узагальнення результатів проведення фінмоніторингу на фондовому ринку України дає змогу виокремити популярні способи легалізації злочинних доходів, зокрема: купівля фіктивних фінансових інструментів; проведення операцій за участі підставних осіб із короткотерміною діяльністю; погашення векселів із метою отримання готівки, які були отримані внаслідок фіктивної угоди купівлі-продажу; купівля ощадних сертифікатів у суб'єкта господарювання, який має депозит, із метою перетворення їх у ліквідні кошти; купівля державних цінних паперів за заниженою ціною та реалізація за ринковою вартістю та ін.

На нашу думку, значну увагу СПФМ, НКЦПФР у сфері фінмоніторингу треба приділяти механізму управління ризиками та аналізу різних боків у співпраці з клієнтами. З огляду на зазначене, рекомендовано професійним учасниками фондового ринку та компаніям з управління активами присвоїти високий ступінь ризику таким емітентам фінансових інструментів: акціонерним товариствам та інститутам спільного інвестування, які не подали впродовж двох років до Нацкомісії звітні регулярні дані, що відображаються у загальнодоступному вигляді; купівля-продаж цінних паперів та зміни у депозитарному обліку, які тимчасово призупинено; у тих, що на офіційному сайті Нацкомісії не вказано адресу, за якою вони ведуть діяльність. Окрім цього, до високоризикових необхідно віднести учасників ринку цінних паперів, які здійснюють операції з активами зазначених вище емітентів, не подали інформації для аналізу ризиків контрагентів та зареєстровані у країні-агресорі.

На нашу думку, дієва СФМ в умовах сьогодення має охоплювати низку складових компонентів, а саме:

- політичну волю та обов'язок влади побороти негативні явища у сфері легалізації злочинних коштів і фінансування терористичної діяльності;
- формування високої ефективності функціонування СФМ як головного інструмента забезпечення фінансової безпеки держави;
- побудова дієвої незалежної судової влади, яка може дотримуватися принципу верховенства права в країні.

Окрім того, НБУ ініціював створення проєкту «Сприяння розвитку FinTech в Україні», який містить різноманітні ініціативи, у тому числі й у сфері AML/CFT, зокрема щодо електронних грошей, віддаленого відкриття рахунків, багаторівневої ідентифікації клієнтів за процедурою *know your client (KYC)*, PSD2, відкритих API та використання третіх сторін як агентів, що може значно пришвидшити розбудову національної СФМ в Україні.

Звісно, впровадження фінансових інновацій та розвиток *FinTech* вимагає від регуляторів фінансового ринку адаптації їхніх підходів й оцінки ризиків, оскільки нові фінансові продукти не завжди зрозумілі та контрольовані. Саме тому регулятори впроваджують нові технології, зокрема *SupTech/RegTech*-рішення для більш автоматизованого та алгоритмізованого нагляду та регулювання вже існуючих фінансових продуктів/установ. Так, одним із найуспішніших *SupTech*-рішень є побудова системи звітування банків щодо операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, у Мексиці. Цей проєкт суттєво скоротив та зменшив витрати людино-годин на отримання,

валідацію та опрацювання звітів щодо підозрілих операцій за рахунок того, що банки почали подавати *AML/CFT*-звітність (*Anti-Money Laundering/Combating the Financing of Terrorism* – протидія відмиванню коштів/боротьба з фінансуванням тероризму) через *API*, а не на дисках чи електронною поштою. Запровадження *API* дало змогу встановити вхідний контроль та перехресні перевірки, які унеможливають подати викривлений чи неповний звіт. Окрім того, додатково було застосовано штучний інтелект (*artificial intelligence*) для виявлення аномалій, які зазвичай свідчать про підвищений ризик відмивання коштів.

Водночас найуспішнішим рішенням у галузі *RegTech* є платформа *AuRep* (об'єднує 90% банків Австрії), яка завдяки спільному інтерфейсу звітності для банків нагромаджує не чисельні таблиці, а саме дані. Це дано-центричний підхід (*data-centric* – той, у центрі якого дані) на відміну від підходу, в основі якого лежить таблиця, шаблон (*template-based reporting method*), який набагато важче обробляти. Усі дані проходять декілька рівнів контролю та верифікації і нагромаджуються у так званому «базовому кубі» (*basic cube*), який регулятор може «крутити» у будь-яких проєкціях. Очевидними перевагами цієї платформи є: єдиний стандарт звітування майже по всій системі, контроль вхідної інформації, можливість у діалозі з регулятором визначити спільний стандарт відображення тієї чи іншої фінансової інформації, а також швидкість, якість та зменшення витрат на звітування банками й оброблення звітів регулятором. Зазначимо, що НБУ у

грудні 2018 р. започаткував проєкт з упровадження сучасних наглядних технологій у сфері *AML/CFT* і втілює у життя його пілотну частину [16, с. 25].

Із метою підвищення ефективності Національної системи фінмоніторингу доцільно враховувати досвід розвинених країн, які досягли успіху у боротьбі з фінансовими злочинами, в умовах ухвалення змін до українського законодавства. Останнє потребує конкретики щодо визначення операцій фінансових установ, які підпадають під процедури фінмоніторингу, послідовності та особливостей розкриття матеріалів таємниці, висвітлення даних та оформлення звітності про джерела формування фінансових ресурсів тощо.

Висновки. У сучасних умовах господарювання підвищення рівня ризиків легалізації злочинних доходів створює передумови для збільшення загрози дестабілізації вітчизняної економіки та світової господарської системи і сповільнення темпів їх соціально-економічного розвитку. Посилення ділової активності у міжнародній економіці, зростання обсягу акціонерних відносин, високі темпи розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій, які використовують у процесі фінансової діяльності, зумовлюють необхідність постійного поліпшення інституційного забезпечення та способів боротьби зі злочинністю у сфері *AML/CFT*. Така ситуація потребує активної співпраці національних органів СФМ із міжнародними фінансовими організаціями щодо обміну досвідом та використання спільних зусиль для протидії організованій злочинності у фінансовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика : монографія. Краматорськ : ДДМА, 2017. 300 с.
2. Бухтіарова А., Духно Ю., Доброгорська В. Національна система фінансового моніторингу України. *Економіка та суспільство*. 2019. Вип. 20. С. 121–130.
3. Внукова Н.М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 8(36). С. 64–68.
4. Вовчак О.Д., Стаднійчук Р.В. Фінансовий моніторинг ризиків як інструмент фінансового оздоровлення банків. *Економічний простір*. 2020. Вип. 157. С. 74–77.
5. Воронкова О.М. Фінансовий моніторинг на ринку цінних паперів України: сучасні реалії та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 45. С. 175–184.
6. Доценко Т.В. Удосконалення системи фінансового моніторингу як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки : дис. ... доктора філософії : 051 – економіка ; Сумський державний університет. Суми, 2020. 306 с.
7. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831> (дата звернення: 10.03.2021).
8. Козинець І.Г., Лось А.Ю. Фінансовий моніторинг в Україні: новий етап розвитку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 237–239.
9. Колодізев О.М., Коцюба О.В. Зростання ролі банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу на етапі мінімізації ризиків відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. *Банківська справа*. 2018. № 1–2. С. 7–21.
10. Сценарії реформування національної системи фінансового моніторингу / О.В. Кузьменко та ін. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 9–15.
11. Мельник О.П., Божук І.І. Тенденції розвитку фінансового моніторингу в Україні та світова практика. *Правові новели*. 2020. №10. С. 200–206.
12. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2021).
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» від 29.07.2015 № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.2021).
14. Рекуненко І.І., Кобець Ж.О., Швидько І.О. Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 104–117.
15. Фінансовий моніторинг в Україні. URL: <https://finmon.bank.gov.ua/finmon/> (дата звернення: 10.06.2021).
16. Шаповал Ю.І. Регулятивні та наглядові технології на фінансовому ринку: сучасна практика і виклики. *Економіка України*. 2020. № 12. С. 21–35.
17. SupTech, RegTech та FinTech – що це таке і у чому різниця: пояснює експерт НБУ. URL: <https://ain.ua/2019/05/17/suptech-regtech-ta-fintech/> (дата звернення: 10.06.2021).

References:

1. Akimova O.V. (2017) Finansovyy monitorynh v systemi derzhavnoho finansovoho kontrolyu: teoriya, metodolohiya, praktyka [Financial monitoring in the system of public financial control: theory, methodology, practice]. Kramatorsk: DDMA. (in Ukrainian)

2. Bukhtiarova A., Dukhno Yu., Dobrohorska V. (2019) Natsionalna systema finansovoho monitoringu Ukrainy [National system of financial monitoring of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 20, pp. 121–130.
3. Vnukova N.M. (2018) Upravlinnya ryzykamy finansovykh ustanov u sferi finansovoho monitoringu [Risk management of financial institutions in the field of financial monitoring]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiya". Seriya "Ekonomika"*, no. 8(36), pp. 64–68.
4. Vovchak O.D., Stadniychuk R.V. (2020) Finansovyy monitoring ryzykiv yak instrument finansovoho ozdorovlennya bankiv [Financial risk monitoring as a tool for financial recovery of banks]. *Ekonomichnyy prostir*, vol. 157, pp. 74–77.
5. Voronkova O.M. (2020) Finansovyy monitoring na rynku tsinnykh papieriv Ukrainy: suchasni realiyi ta perspektyvy [Financial monitoring in the securities market of Ukraine: current realities and prospects]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, no. 45, pp. 175–184.
6. Dotsenko T.V. (2020) Udoshkonalennya systemy finansovoho monitoringu yak instrument zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky natsionalnoyi ekonomiky [Improving the system of financial monitoring as a tool to ensure economic security of the national economy] (PhD Thesis), Sumy: Sums'kyi derzhavnyi universytet.
7. Zakon Ukrainy "Pro zapobihannya ta protydyu lehalizatsiyi (vidmyvannu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannu terorizmu ta finansuvannu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya" [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction] vid 6 hrudnya 2019 roku № 361-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831> (accessed 10 March 2021).
8. Kozynets I.H., Los A.Yu. (2020) Finansovyy monitoring v Ukraini: novyy etap rozvytku [Financial monitoring in Ukraine: a new stage of development]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, no. 2, pp. 237–239.
9. Kolodizyev O.M., Kotsyuba O.V. (2018) Zrostannya roli bankiv yak sub'yektiv pervynnoho finansovoho monitoringu na etapi minimizatsiyi ryzykiv vidmyvannya koshtiv, otrymanykh zlochynnym shlyakhom [The growing role of banks as subjects of primary financial monitoring at the stage of minimizing the risks of money laundering, obtained by criminal means]. *Bankivska sprava*, no. 1-2, pp. 7–21.
10. Kuzmenko O.V., Boyko A.O., Yarovenko H.M., Dotsenko T.V. (2020) Stsenariyi reformuvannya natsional'noyi systemy finansovoho monitoringu [Scenarios for reforming the national system of financial monitoring]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 9–15.
11. Mel'nyk O.P., Bozhuk I.I. (2020) Tendentsiyi rozvytku finansovoho monitoringu v Ukraini ta svitova praktyka [Trends in financial monitoring in Ukraine and world practice]. *Pravovi novely. Naukovyy yurydychnyy zhurnal*, no. 10, pp. 200–206.
12. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby finansovoho monitoringu Ukrainy [Official site of the State Financial Monitoring Service of Ukraine]. Available at: <https://fiu.gov.ua> (accessed 10 June 2021).
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Derzhavnu sluzhbu finansovoho monitoringu Ukrainy" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulation on the State Financial Monitoring Service of Ukraine"] vid 29.07.2015 № 537. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> (accessed 10 June 2021).
14. Rekunenko I.I., Kobets' Zh.O., Shvyd'ko I.O. (2020) Osoblyvosti formuvannya ta zastosuvannya systemy finansovoho monitoringu v Ukraini [Peculiarities of formation and application of the financial monitoring system in Ukraine]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, no. 1, pp. 104–117.
15. Finansovyy monitoring v Ukraini [Financial monitoring in Ukraine]. Available at: <https://fiu.gov.ua> (accessed 10 June 2021).
16. Shapoval Yu.I. (2020) Rehulyatyvni ta nahlyadovi tekhnolohiyi na finansovomu rynku: suchasna praktyka i vyklyky [Regulatory and supervisory technologies in the financial market: modern practice and challenges]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 21–35.
17. SupTech, RegTech ta FinTech – shcho tse take i u chomu riznytsya: po यसnyuye ekspert NBU [SupTech, RegTech and FinTech – what is it and what is the difference: explains the NBU expert]. Available at: <https://ain.ua/2019/05/17/suptech-regtech-ta-fintech/> (accessed 10 June 2021).

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЯ И БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье раскрыты сущность, задачи, функции и роль финансового мониторинга в улучшении результативности контроля и обеспечении экономической безопасности. Охарактеризована законодательная база формирования финансового мониторинга в Украине, предложены направления его совершенствования с учетом зарубежного опыта. Проанализирована эффективность функционирования национальной системы оценки рисков, которая напрямую зависит от результативного сотрудничества субъектов государственного финансового мониторинга, субъектов первичного финансового мониторинга, правоохранительных органов и нефинансовых учреждений. Аргументировано, что с целью сохранения и развития рыночных принципов функционирования финансовой системы и усиления государственного контроля в стране необходимо развитие целостной системы финансового мониторинга как важного фактора повышения уровня национальной безопасности в Украине.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, риск-ориентированный подход, банковская система, финансовые операции, финансовые расследования субъекты первичного финансового мониторинга, фондовый рынок, государственный финансовый контроль.

DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM AS A COMPONENT OF FORMATION OF EFFECTIVE CONTROL AND SECURITY IN UKRAINE

Summary. The article considers the problem of legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing, which is a global threat to economic and political security in the world and in Ukraine in particular. In the domestic economy, this problem is complicated by a number of factors, in particular: the high level of the shadow economy, corruption, protracted military conflict and occupation of part of the territory, political instability and low business culture. The solution to these problems is possible through the organization of an effective system of public financial monitoring, which will help curb the growth of organized crime by taking measures to prevent money laundering, financing the production of weapons of mass destruction and terrorism. Given the above issues, the paper reveals the essence, objectives, functions and role of financial monitoring in ensuring economic security. The authors analyze the legal framework for the formation of financial monitoring in Ukraine,

emphasize the positive trends of its development, as well as, taking into account foreign experience, suggest ways to improve it. An analysis of financial indicators that reflect the financial transactions that are subject to financial monitoring during 2011–2020 and emphasizes that the banking system plays an important role in combating money laundering and financing of criminal activities. The role of the National Bank of Ukraine in conducting systematic monitoring of the activities of banking institutions and non-banking financial organizations is determined, the activity of domestic subjects of primary financial monitoring in general is assessed. It is noted that the effectiveness of the national risk assessment system directly depends on effective cooperation on a joint basis of the subjects of state financial monitoring, the subjects of primary financial monitoring, law enforcement agencies and non-financial institutions. It is argued that in order to preserve and develop market principles of the financial system and security of Ukraine, it is necessary to develop a comprehensive system of financial monitoring as an important factor in increasing the level of national security.

Key words: financial monitoring, money laundering, terrorist financing, subjects of primary financial monitoring, stock market, banking system, risk-oriented approach, financial operations, financial investigations, state financial control.